

folkehold på godserne begynde. På de steder, hvor man beholdt bøndergodset, skete omlægningen fra hoveridrift efterhånden som landgildeforhøjelserne slog igennem, og efterhånden som man iøvrigt fandt det belejligt ud fra driftsøkonomiske overvejelser og omstændighederne som helhed. Derfor kunne det sine steder trække ud, før hoveriet forsvandt. På Egeskov havde man således endnu i 1866 hovbønder, dog kun tre, og de var de sidste i Svendborg amt. Det afgørende skifte væk fra hoveridrift var sket i 1840'erne, som det kan følges i de to sidste kapitler af Lotte Jansens bog. På de godser, hvor bøndergårdene blev frasolgt, var der ingen tilsvarende overgangsperiode. Selvejergårde ydede normalt ikke hoveri, og såfremt hovedgårdsmarkerne ikke udparcelleredes, måtte herregården straks bemandedes med lejet arbejdskraft.¹⁶

Kunne man end ønske, at Lotte Jansen lidt mere dristigt havde udnyttet den betydelige indsigt i ældre danske godsforhold, som hun demonstrerer både her og i »De fynske godsarkiver« (1975, anm. i nærværende tidsskrift, bd. XXVI. 1975–76, ss. 411–13), så bør det ikke overskygge, at hun med sin bog om hoveriet på Egeskov har

udført et banebrydende arbejde i den forstand, at hun har gjort, hvad ingen før har forsøgt og vel knap nok regnet for muligt, nemlig skrevet en hoverihistorie for et stort gods. Man må håbe, at hendes arbejde vil danne skole og få mange efterfølgere, som ved at behandle andre godser på Fyn og i de øvrige landsdele vil gøre det muligt at stykke et billede sammen af gårdmændenes hoveri i Danmark. De vil kunne udnytte Lotte Jansens erfaringer og undgå nogle af hendes fejl. Det er deri efterfølgernes privilegium består.

Birgitte Rørbye: Overvejelser omkring to etnologiske hovedværker

På forlaget LiberLäromedel i Lund er der inden for det sidste år udkommet to væsentlige bøger skrevet af etnologer med tilknytning til folkelivsinstituttet i Lund. De repræsenterer to forskellige typer kulturforskning, den ene er en lærebog skrevet af fagets professor, Nils-Arvid Bringéus, den anden en doktorafhandling af Jonas Frykman.¹ Alligevel sigter de mod det samme for de er ikke alene skrevet for fagligt kyndige folk, men også for alle de

16. Landgildeforhøjelsen slog først igennem efterhånden som der kom nye fæstere, og i reglen var den ikke mærkbar før efter århundredeskiftet. J. Wedell-Neergaard, *Svenstrup. Et sjællandsk Gods' Historie*. Kbh., 1921, s. 122. For Stampenborg kan landgildeforhøjelsernes langsomme gennemtrængning følges i detaljer i M. C. P. Repholtz, *Beskrivelse over Baroniet Stampenborg*. Kbh., 1820, ss. 74–146. Endnu i 1819, snart 30 år efter landgildens frigivelse, var forhøjelserne ikke slået igennem overalt, idet der stadig sad adskillige »gamle fæstere«, hvis landgilde var fastlagt efter den tidligere, uforanderlige norm. Det kan konstateres, at landgildeforhøjelserne, som blev pålagt de nye fæstere, ikke alene var meget betydelige, men også meget varierende. Det nye system gjorde det i højere grad end det gamle muligt at tage hensyn til den enkelte gårds ydeevne. Hvor bøndergodset blev solgt til selveje, kunne de i hoveriet bundne værdier straks frigøres og forvandles til flydende kapital. Det er blevet hævdet, at bortsalget af fæstegods til selveje var udtryk for en godsejerprotest mod, at hoveriet forlangtes fastsat (Sigurd Jensen, *anf. arb.*, s. 34. Se også Jens Holmgaard, »En jysk godsslagting«, *Landbohistoriske studier tilegnede Fridlev Skrubbeltrang*. Kbh., 1970, 129–41). Forholdet var dog ganske sikkert det omvendte. Hvis der ikke med bestemmelserne om selvejsalg – og frigivelsen af landgilden – var blevet skabt tilfredsstillende alternativer til øget hoveri, ville kravet om hoveriforeninger ikke have kunnet omsættes til praktisk politik. Hoverisagen ville igen være strandet, som det før var sket. Det kan tilføjes, at salg af fæstegods til selveje var en god forretning, antagelig en af de korteste veje til store formuer i disse år. Sml. Jens Holmgaard, *anf. arb.*

1. Nils-Arvid Bringéus: Människan som kulturvarelse. En introduktion til etnologin. LiberLäromedel. Lund. 1976. 181 sider. Ill. Sv. kr. 40.
Jonas Frykman: Horan i bondesamhället. Liber Läromedel. Lund. 1977. 237 sider. Ill. Sv. kr. 28.

mange mennesker, der interesserer sig for kulturhistorien og dens udforskning. Fortsættes denne linie også i kommende publikationer og med lige så stort held som i de foreliggende, kan vi forvente udgivelser, hvor de populærvidenskabelige krav forenes med en grundig viden og forskningsmæssig kvalitet.

Lærebogen

»Människan som kulturvarelse« kalder Nils-Arvid Bringéus sin introduktion til etnologien. Titlen er bredere end bogens indhold, der beskæftiger sig med den materielle, den åndelige og den sociale kultur i Sverige og andre nordiske lande. I den svenske etnologi studerer man hjemlige forhold, og faget svarer til de to danske universitetsfag: europæisk etnologi og nordisk folkemindevidenskab. I to hovedkapitler gennemgås de kulturelle dimensioner: tid, rum og socialt miljø, og de tilsvarende kulturelle processer: tradition, diffusion og kommunikation. Herefter følger et afsnit om fremtrædelsesformerne: den kulturelle adfærd, og bogen slutter med en redegørelse for etnologiens kildemateriale. Efter hvert afsnit følger en selektiv litteraturliste. Sidst i bogen findes et lille leksikon med ord- og termforklaringer. Desværre er det ikke, sådan som det ellers står i indholdsfortegnelsen, et register. Da man må regne med at mange af bogens læsere netop vil anvende den som en nyttig håndbog, må man ønske denne mangel må blive rettet op i en ny udgave.

I sin disposition opfylder denne introduktion, de krav man i dag kan stille til en lærebog for begyndere. Men præsentationen af de enkelte temaer kan foretages på mange forskellige måder. Nils-Arvid Bringéus har valgt at gøre fremstillingen meget konkret. Bogen har mange citater og billeder, den er fyldt med eksempler fra andres og egne arbejder, og sine steder får teksten et næsten causerende præg. Dette kan være en farlig teknik, men kvaliteten i denne bog ligger i Bringéus' store viden som mangeårig underviser og forsker. Sig-

tet har ikke været at dokumentere de metodiske og teoretiske problemstillinger i etnologien, men at inspirere til selvtænkning.

Herved afspejler bogen en svaghed ved fagområdet som sådan. Etnologien har igennem generationer været så tæt knyttet til sit stof, at mange definerer faget ud fra det. De metodiske og teoretiske kundskaber og interesser er først kommet til efterhånden. Dette afspejler sig især i de afsnit, hvor nyere erfaringer skal præsenteres. Bringéus fremholder helt korrekt, hvordan man i den moderne etnologi er mere interesseret i forandringsprocesser end i oprindelsesspørgsmål. I denne forbindelse anfører han et skema, hvor hver linie repræsenterer én generation, og hvor der i den ældste forekommer et vist antal kulturfænomener, der langsomt forsvinder.

I	x	x	x	x	x	x
II	x	x	x	x	x	0
III	x	x	x	0	0	0
IV	x	0	0	0	0	0

Dette afspejler et klassisk etnologisk kultursyn, efter hvilket nutiden opfattes som fattigere på tradition end fortiden. Den amerikanske folklorist Alan Dundes har betegnet dette som en devolutionistisk opfattelse. Som et alternativ kunne man fremhæve den situation, hvor fænomenet lever i bedste velgående i nutiden. I en artikel om begrebet folketro har jeg uddybet denne synsmåde. De tidsinddelinger, der vælges behøver heller ikke at være det vanskeligt håndterlige begreb »generation«, der er så nøje forbundet med den gamle tro på traditioners nedarvning, men kan være langt mere koncise perioder som dage, uger eller år. Ved at vælge kortere intervaller inddrages også traditionsprocesser, der er karakteristiske for det moderne samfunds massekultur, idet vi ofte her kan iagttage kulturfænomener, der nok får en stor udbredelse, men kun lever i kort tid. Disse fænomener har jeg kaldt horisontale traditionsprocesser til forskel fra

de mere almindeligt studerede vertikale, der svarer til Bringéus' skema.

Lærebogen kan også give god anledning for andre forskere til at tage deres egen opfattelse af faget op til revision. I en introduktion tilstræbes det kun at trække hovedlinierne op, men netop derved springer en lang række problemer i øjnene. Man kan derfor håbe på, at bogen må blive diskuteret også på andre niveauer end dem, Bringéus umiddelbart har tænkt på. Sommeren 1978 afholder etnologer og folklorister en nordisk kongres i Visby med temaet kommunikation. Her vil der forhåbentlig komme meget frem, der kan nuancere og uddybe værkets afsnit, der i så høj grad bærer præg af, at den svenske kommunikationsforskning, som Bringéus bygger på, endnu er i sin vorden og savner tilstrækkelig orientering om såvel tyske som amerikanske undersøgelser.

Bringéus har i sin meget værdifulde introduktion til faget foretaget en systematisk disposition af etnologien, og giver ikke sådan som visse forgængere en præsentation af forskellige emneområder. Alligevel er det det konkrete stof, der udgør hovedbestanddelene i de enkelte afsnit. Manglen ved dette er, at bogen svækkes metodisk og teoretisk. Men fordelene er så meget desto større. Nybegyndere i studiet og andre interesserede får virkelig en masse ideer, som de selv kan bygge videre på. Og det er vel i grunden det aller bedste man kan sige om en faglig introduktion, den vil ikke indlære, men orientere og inspirere.

Doktorafhandlingen

En doktorafhandling, der udgives som billigbog, er en sjældenhed, men det er den publiceringsform Jonas Frykman har valgt for fremlæggelsen af sin undersøgelse om »horan i bondesamhället«. Og man forstår hans valg. For i dette studie findes der så meget stof, der kan have interesse for mange mennesker, også uden for fagfællernes kreds. Frykman fremholder selv, hvordan emnet kan gribes an på mange forskellige måder afhængig af hvilken fag-

lig baggrund man har. Som etnolog vælger han at bygge sin fremstilling på traditions-optegnelser, og det vil sige folks egne beretninger og erindringer. Rets- og medicinhistorikere, økonomer, historikere og andre samfundsforskere, der studerer fortiden, vil muligvis mene, at der er for få facts. For kulturforskeren, der søger at trænge ind i en befolkningsgruppes vurderinger og normer, er disse generelle facts sjældent mere værd end et udgangspunkt. For Frykman har dette udgangspunkt været, at 5% af samtlige børn i begyndelsen af 1800-tallet og 10% i slutningen af århundredet var født uden for ægteskab i landområderne. Frykman ser det da som en etnologisk opgave at forsøge at give et portræt af et samfund, der producerede luddere – og fordømte dem! Den etnologiske synsvinkels relevans underbygges af, at der ikke findes nogle faktorer, der direkte kan forklare regionale og tidsmæssige variationer, f.eks. kundskaber om prevention og abort, ægteskabsalder m.fl. Selv om forhold som disse har deres betydning er problemerne mere komplekse og må angribes ud fra socio-kulturelle indfaldsvinkler.

Bogens hoveddel består i beskrivelser af de usædeliges rolle og status i bondemiljøet i 1800-tallet. I skildringen indgår store mængder citater, der gør læsningen afvekslende og konkret. Det er et broget og uhyggeligt billede, der tegner sig omkring samfundets kvindelige tabere. Folkets historie er sjældent så idyllisk, som mange museer, eventyr- og folkeviseudgaver og andet kulturhistorisk materiale sommetider kan få os til at tro. Én af de folkelige forestillinger gik ud på, at ludderen kunne fremkalde engelsk syge hos de små børn. I et samfund med en sådan tro, var ludderen ikke velkommen i hjemmene hos sine jævnaldrende gifte medsøstre, og disse og andre forestillinger gav sig udtryk i en række beskyttelsesforanstaltninger, men også mere direkte afstraffelser af den kvinde, der fik et barn uden for ægteskab. Alligevel mislykkedes sanktionerne og de vurderinger, de byggede på, i deres forsøg

på at kontrollere det uægteskabelige samliv; tværtimod steg det igennem 1800-tallet. For at forstå, hvorfor effekten udeblev, siger Frykman, må vi stille sanktionsmidlerne i relation til de agerende parters faktiske samfundsstilling, forsørgelsesmuligheder og livsform. Og det er dette han har gjort i bogens beskrivende dele.

»Horan i bondesamhället« er en svensk doktorafhandling, og i sin problemstilling repræsenterer den noget nyt, idet den lægger vægt på at analysere vurderinger og normer i et miljø og en kultur ud fra et stof, der er hentet blandt folk selv. Imidlertid foretager Frykman ikke nogen genre-analyser, skelner ikke mellem primære og sekundære oplysninger, men fastslår helt enkelt at han har valgt en mere »äventyrlig inställning«, nemlig om strukturen i kilden er rigtig, og det vil for ham sige: kan den forankres i det samtidige materiale? stemmer den med andre optegnelser? Kildekritisk er dette givetvis et helt uacceptabelt kriterium, der rummer store farer for misfortolkninger, bl.a. på grundlag af de mange vandresagn, der spredes via mundtlig og skriftlig tradition i opdragende, pornografisk eller anden hensigt. Mange vurderende beretninger er via almindelige skoler, søndags- og højskoler kommet ind i den folkelige tradition uden at de vurderinger der kan afdækkes i historierne er blevet en del af folks egen opfattelse. Dertil kommer at forskeren, der læser bogen, og andre fagligt interesserede ikke får tilstrækkelige oplysninger om det grundmateriale, der er fremskaffet via arkiverne. Frykman fremdrager selv det problem, at det relevante stof vil skjule sig under vidt forskellige kategorier, folketro, klæde- dragt, samfundsliv etc. Her føles det som om forskeren er gået på akkord med den populærvideenskabelige forfatter ved ikke at opgive bedre kildehenvisninger. Vi må stole på at Frykmans udvalg er rimeligt, og at en anden forsker ikke vil kunne finde dokumentation for helt andre normer og vurderinger.

Afhandlingen om ludderen i bondesam-

fundet er en overordentlig interessant dybdeundersøgelse. Den udgør et væsentligt bidrag til forskningen omkring de uægteskabelige forhold og deres betydning i og for samfundet. Men det er efter min mening ikke helt nok, at den tydeligvis bygger på grundig viden. En doktorafhandling skulle gerne bære udover det snævre emne, ikke bare virke inspirerende på kolleger, men også vise vejen fremad gennem nye forskningsmodeller, nye strategier. Her slår afhandlingen ikke helt til.

De engagerede etnologiske afhandlinger er forhåbentlig et fænomen, der er kommet for at blive. Man må ønske for kommende forfattere, at de evner at fremstille sagen lige så medrivende og fagligt relevant som Jonas Frykman, men tillige at de i noget højere grad vil delagtiggøre andre i deres materiale- og metodegrundlag.

Afsluttende overvejelser

Så forskellige de end kan synes at være, lærebogen og disputatsen, forstærker de dog et indtryk af nye interesser og nye veje i etnologien, men også af svagheder. Begge forfattere bygger tydeligvis på en meget stor viden og et dybt personligt engagement. Deres udgangspunkt er emnerne, og de lader i vidt omfang stoffet tale sit eget sprog ved at redigere citater og eksempler. Det gør deres værker afvekslende, ja underholdene, og det betyder også at de kan læses uden for fagfællernes snævre kreds. Men dét, der i lærebogen fremstod som en måske forståelig mangel med henblik på de unge studerende, savnes også i disputatsen. Man kan ikke undgå at stille sig selv det spørgsmål: er det mon bare forlaget, der ikke ønsker en fremlæggelse af mere kedeligt stof, eller ligger det dybere? Er det i virkeligheden sådan, at der er en tendens til, at de moderne forskere, der har gjort så fortjenstfuld en indsats ved at fordybe sig i studiet af den sociale kultur og i problemorienterede projekter, har gjort dette arbejde på bekostning af metodiske og teoretiske overvejelser. En af årsagerne til denne udvikling kunne være at kulturforsk-

ningen i dag ofte beskæftiger sig med åbenbare samfundsrelevante emner. Efterspørgslen på publikationer er større end de aktive forfattere kan klare. men det ville være beklageligt, hvis dette fremover resulterer i en produktion, hvor grundforskningen prioriteres lavt.

P. G. Lindhardt:

Vækkelser og kirkelige retninger i retrospektiv

De følgende betragtninger – som nærmest falder ind under memoire-litteraturen og uundgåeligt bliver noget selvoptagne – agter jeg ikke at gøre undskyldning for; de er ikke skrevet efter eget ønske, men på opfordring.

Det teologiske studium jeg selv oplevede (1928–34) gjorde så at sige intet ud af den danske kirkehistorie; der fandtes slet ingen »lærebog« og emnet indgik kun for bifagsfolkene(!) i examenskravene. Vel havde århundredets lærdeste kirkehistoriker, J. Oskar Andersen, holdt forelæsninger derover, men ikke i min studietid, og bortset fra en del mindre afhandlinger hvori han udstrøede sin fabelagtige viden skrev han intet, måske fordi han var noget perfektionistisk og aldrig kunne blive færdig, men ialtfald også fordi folketingsmandat og anden virksomhed udenfor universitetet lagde hårdt beslag på ham. Øvelser holdt han nok, og i to semestre hørte jeg ham gennemgå dansk pietisme, men det var envejskommunikation: han læste op af egne – svært læselige – manuskripter, gjorde intet forsøg på at aktivisere studenterne og blev højst overrasket, da jeg anmodede om at måtte skrive en afhandling, men skrevet blev den da og inddraget i vurderingen ved den afsluttende examen på en sådan måde at det gav stipendier til fortsat studium (1936–42).

Den almindelige kirkehistorieundervisning foregik på grundlag af Hj. Holmquists håndbog, i en af Jens Nørregaard (omend på den tid endnu kun delvist) omar-

bejdet udgave; det var et udmærket værk som i en fredelig og humanistisk liberalteologisk ånd især opholdt sig ved de »store« personligheder, og den der yderligere ville uddybe sit kendskab til det 19. århundrede kunne tage fat på biskop Ammundsens bog (1925), på sin vis også fremragende, men så fast lænket til den liberale teologi, at den uden videre erklærede de store religiøse personligheder for Åndens »genembrudspunkter«, instrumenter for den guddommelige åbenbaring (det var før psykologi og psykoanalyse blev taget alvorligt). Synspunktet faldt godt i tråd med den vækkelsestradition – grundtvigsk eller missionsk – de fleste teologer var voxet op i, og som også ligger bag det væld af biografier og selvbiografier der forelå om større og mindre personligheder (især fra det 19. århundrede), og som jeg selv, allerede fra gymnasietiden og nu gennem alle seks studieår, næsten forslugte mig i; de var jo ofte spændende »som en roman«, og romaner var da også hvad de tit var, for ikke at sige hagiografier, en blanding af Dichtung und Wahrheit – men det vidste man ikke dengang, for en kildekritisk behandling af biografier og autobiografier forelå ikke.

Fakultetet forsømte altså den danske kirkehistorie, og det var virkelig muligt i 1930erne at blive teologisk kandidat med kirkehistorie som hovedfag uden gennem studiet at have fået blot det svageste begreb om Grundtvig eller Kierkegaard, og begge blev de iøvrigt af fakultetet regnet for at være lidt til en side. Grundtvig tog slet ingen sig af, og Ed. Geismar docerede visselig nok Kierkegaard, men regnedes netop derfor – af historikerne, til dels også af systematikerne – også for at være lidt til en side.

Efter erhvervelse af doktorgraden (1939) – på et hovedsagelig norsk emne fra pietismens tid – blev jeg så 1942 kastet ud på det dybe ved ansættelsen som professor i kirkehistorie i Århus. I en vis forstand var arbejdet nemt, og der var god tid til studier, for studentertallet var endnu såre lavt og krigen hindrede så mange andre slags »aktiviteter«. Jeg tog da også frisk fat på de